

EKOLOGIK TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH EKOLOGIK MADANIYAT SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILLARI

Muratova Dildora Abdumanapovna

Renessans ta'lim universiteti

Ijtimoiy-siyosiy fanlar kafedrası dotsenti, PhD

ANNOTATSIYA: *Maqolada ekologik ta'lim tizimini rivojlantirish ekologik madaniyat shakllantirishning asosiy omillari, falsafiy va ijtimoiy-madaniy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda ekologik madaniyatning shakllanishida diniy qadriyatlar, milliy an'analar va zamonaviy yondashuvlarning o'rni ochib berilgan. Muallif Orol dengizi misolida global ekologik muammolarning oldini olishda ilmiy bashoratlar va preventiv chora-tadbirlarning ahamiyatini asoslab bergan.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim tizimi, ekologik ong, barqaror rivojlanish, tabiat muhofazasi, diniy qadriyatlar, milliy an'analar, global ekologiya, atrof-muhit, ekologik ta'lim, yosh avlod.*

Ta'lim tizimi jamiyat hayotida fundamental ahamiyatga ega bo'lib, u insoniyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi. U nafaqat bilim berish, balki ijtimoiy-madaniy funksiyalarni bajarish, avlodlar tajribasini uzatish va yangi ekologik madaniyatni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ta'lim tizimining ijtimoiy-madaniy funksiyalari keng qamrovli bo'lib, ular jamiyatning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadi. Bu funksiyalar orasida eng muhimi - yosh avlodni jamiyat hayotiga tayyorlash, ularda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish hisoblanadi. Ta'lim jarayonida inson nafaqat bilim oladi, balki jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylanadi, uning dunyoqarashi shakllanadi, qadriyatlar tizimi va hayotiy pozitsiyasi mustahkamlanadi. Bu jarayonda oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning boshqa institutlari o'zaro hamkorlikda faoliyat olib boradi.

Avlodlar tajribasini uzatish ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda insoniyat tomonidan to'plangan bilimlar, ko'nikmalar, an'analar va qadriyatlar yosh avlodga uzatiladi. Zamonaviy ta'lim tizimi an'anaviy bilimlar bilan birga, innovatsion yondashuvlarni ham qamrab olishi kerak. Bunda ayniqsa ekologik bilimlar va ko'nikmalarni uzatish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bugungi kunda atrof-muhit muhofazasi global muammoga aylangan. Yoshlarga nafaqat ekologik bilimlarni berish, balki ularda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirish muhim.

Shu nuqtayi nazardan, fuqarolarning ekologik madaniyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bu yo'nalish atrof-muhit muhofazasi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. "O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha mo'ljallangan Atrof-muhitni muhofaza qilish Konsepsiyasi"ni amalga oshirishdagi asosiyyondoshuvlardan biri sifatida "ekologik madaniyat va ta'limni shakllantirish - fuqarolik jamiyati institutlarini jalb etgan holda, aholining uzluksiz ekologik ta'limi kompleks tizimini tashkil etish, atrof muhit masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilishda aholining ishtirok etishi"¹ masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur hujjatda ekologik ta'lim va tarbiyaning uzluksizligini ta'minlash, aholining barcha qatlamlarini qamrab olish va zamonaviy yondashuvlarni joriy etish masalalari batafsil yoritilgan.

Zero, yangi ekologik madaniyatni shakllantirishda ta'lim tizimi markaziy o'rin egallaydi. Bu jarayon murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarini qamrab olishi kerak. Maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab, bolalarda tabiatga mehr-muhabbat, atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabat tuyg'ularini tarbiyalash lozim. Umumta'lim maktablarida ekologik bilimlar tizimli ravishda berilishi, amaliy mashg'ulotlar va tadbirlar orqali mustahkamlanishi kerak. Oliy ta'lim tizimida esa ekologik masalalar ixtisoslikdan

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 30.10.2019-yildagi PF-5863-son. 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.10.2019-y., 06/19/5863/3979-son; 13.11.2020-y., 06/20/6110/1512-son; 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.01.2024-y., 06/24/14/0052-son; 03.08.2024-y., 06/24/106/0571-son; 23.11.2024-y., 06/24/184/0954-son

qat'i nazar, barcha yo'nalishlarda o'rganilishi lozim.

Sotsiomadaniy transformatsiyalar jarayonida ta'lim tizimi moslashuvchan va innovatsion bo'lishi kerak. Bugungi kunda jamiyat tez o'zgarayotgan ekologik sharoitlarga moslashishi, yangi muammolarga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishi zarur. Bunda ta'lim tizimi zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda, yangi o'qitish metodlarini joriy etishi, masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishi, interaktiv ta'lim shakllaridan samarali foydalanishi lozim. Shu bilan birga, an'anaviy qadriyatlar va milliy madaniyatning ijobiy jihatlarini saqlab qolish va rivojlantirish ham muhim.

Hozirgi vaziyatda umumbashariy madaniyatni ekologik yo'nalishga burish masalasi tobora dolzarblashmoqda. Sayyoramizdagi ekologik tanazzul kuchayib borayotgani bois, bu o'zgarishlar rejali va shiddatli tarzda amalga oshirilishi shart. Ekologik madaniyat tevarak-atrof, jamiyat va insonni yangicha idrok etishni taqozo etadi. Bunday yondashuv tabiat bilan hamohang yashashni, tabiiy boyliklardan tejamkorlik bilan foydalanishni va kelgusi avlodlar huquqlarini himoya qilishni nazarda tutadi.

Olimlarning ta'kidlashicha: "bugungi kunda ekologik ong va ekologik dunyoqarashni shakllantirishda, ekologik ongli shaxsni tarbiyalashda tarbiyaning roliga yetarlicha e'tibor berilmayapti. Ekologik madaniyatni faqat an'anaviy ta'lim asosida rivojlantirish har doim ham samarali bo'lavermaydi. Ta'lim muassasalari o'z faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, qo'yilgan maqsad va vazifalar doirasida ta'lim dasturlari doirasida ekologik-estetik, ekologik-axloqiy dunyoqarash xarakteridagi vazifalarni to'liq o'z zimmasiga ololmaydi. Vaholanki, bu vazifalar jamiyatning ekologik madaniyatini, ekologik yo'naltirilgan, ongli, ichki motivatsiyaga ega shaxsni shakllantirishda asos hisoblanadi"².

Darhaqiqat, madaniy sohadagi bunday yangilanishlar puxta rejalashtirilgan holda boshqarilishi darkor. Bunga erishish uchun jamiyatning turli bo'g'inlari - ta'lim dargohlari, axborot tarqatuvchi vositalar, davlat idoralari va jamoat

² Леушинская В.В. Экологическая культура: несколько шагов к пониманию проблемы. Роль библиотек России в формировании экологической культуры // Лига культуры. 2014. № 4. С. 168–171.

<https://journal-web.uz/>

birlashmalari uyg'un harakat qilishi lozim. Ekologik madaniyatni qaror toptirishda qadimiy qadriyatlarni zamonaviy ekologik talablar bilan uyg'unlashtirish, nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan bog'lash muhim o'rin tutadi. Natijada jamiyatda ekologik ong yuksalib, atrof-muhit muhofazasida sezilarli yutuqlarga erishish mumkin bo'ladi.

Ekologik madaniyat bu tizimli yondashuv nuqtayi nazaridan jamiyat hayotining asosiy tarkibiy qismlaridan biriga aylandi. U ijtimoiy tuzilmani shakllantiruvchi va tizimni yaratuvchi konstruksiya sifatida namoyon bo'ladi. Bu konstruksiyaning asosini uch muhim tayanch tashkil etadi: ekologik ta'lim, ekologik ma'rifat va ekologik tarbiya. Har bir tayanch o'z navbatida alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular birgalikda yaxlit tizimni hosil qiladi.

Ekologik madaniyatni shakllantirish deganda, biz yuqorida sanab o'tilgan barcha jihatlarni o'z ichiga olgan keng qamrovli tizim haqida so'z yuritamiz. Bu tizim doirasida ekologik ta'lim orqali tizimli bilimlar beriladi, ma'rifat orqali jamiyatning keng qatlamlari qamrab olinadi, axborot berish orqali dolzarb ekologik masalalar yoritiladi va tarbiya orqali ekologik ong shakllantiriladi. Bu jarayonlarning barchasi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular orasidagi aloqadorlik tizimning samaradorligini ta'minlaydi.

Shu tariqa, ekologik madaniyat shakllantirish - bu uzluksiz, ko'p bosqichli va murakkab jarayon bo'lib, u jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab olishi, turli yosh guruhlar va kasbiy sohalar vakillariga mo'ljallangan bo'lishi kerak. Bunda ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlari va davlat idoralari hamkorlikda ish olib borishi, o'z faoliyatlarini muvofiqlashtirishi va bir-birini to'ldirishi lozim. Faqat shundagina jamiyatda yuksak ekologik madaniyat qaror topishi va atrof-muhit muhofazasi samarali amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 30.10.2019-yildagi PF-5863-son. 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. Qonun hujjatlari

ma'lumotlari milliy bazasi, 31.10.2019-y., 06/19/5863/3979-son; 13.11.2020-y., 06/20/6110/1512-son; 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.01.2024-y., 06/24/14/0052-son; 03.08.2024-y., 06/24/106/0571-son; 23.11.2024-y., 06/24/184/0954-son

2. Леци́нская V.V. Ekologicheskaya kultura: neskolko shagov k ponimaniyu ponyatiya. Rol bibliotek Rossii v formirovaniy ekologicheskoy kul'tury // Liga kul'tury. 2014. № 4. S. 168–171.

3. Ismatdinov A.I. Problemahoi ekologiy hamchun muammoi sohai maorif va halli on. (Ekologicheskkiye problemy kak problema obrazovaniya i puti yee resheniya) // Nomai donishgo'ri/Uchyonyye zapiski/Scientific notes. №3(76)-2023. B-114-118. Doi 10.51844-2077-4990-2023-3-114-118

4. Girusov E.V., Bobylev S.N., Novoselov A.L., Chepurnyx N.V. Ekologiya i ekonomika prirodopolzovaniya. -M.: Yuniti, 1998. 455 s.